

Geçmiş Zaman Peşinde Bir İstanbul Âşığı: Abdülhak Şinasi Hisar (1888-1963)

Abdullah UÇMAN*

*Ahirete göçmesiyle hayatımızda ve ruhumuzda
derin bir boşluk bırakan Yücel Dağlı'nın aziz
hatırasına...*

İSTANBUL'UN, özellikle Boğaziçi'nin tabii ve tarihî güzelliklerini anlattığı eserleriyle tanınan Abdülhak Şinasi Hisar, 14 Mart 1888 tarihinde, anne tarafından büyükbabası Tophâne-i Âmire kâtiplerinden Muhtar Bey'in Rumelihisarı'ndaki yalısında dünyaya gelir. Babası, Türk basın tarihinde önemli bir yeri olan *Hazîne-i Evrak* (1881-1882), *İnsaniyet* (1882), *Mürüvvet* (1887) ve *Cerîde* (1908-1909) dergilerini yayımlayan Mahmud Celâleddin Bey, annesi son Belgrat muhafızı Selim Paşa'nın torunu Neyyir Hanım'dır. Devrin tanınmış simalarından biri olan baba, Tanzimat sonrası şair ve yazarlarından Şinasi ile Abdülhak Hâmid'e duyduğu ilgi ve hayranlık dolayısıyla, ilk çocuğuna Abdülhak Şinasi adını verir. Daha çok Türk matbaacılığı ve basın tarihiyle ilgili neşriyatıyla tanınan Selim Nüzhet Gerçek de Abdülhak Şinasi'nin kardeşidir.

Çocukluğu, kültürlü bir aile ortamı içinde bütün örf ve âdetleriyle canlı bir şekilde yaşamakta olan Boğaziçi yalılarıyla Büyükada ve Çamlıca köşkerlerinde geçen Abdülhak Şinasi, bu sırada adeta bir masal dünyasında yaşar. Rumelihisarı'ndaki yalıda Mevlevî muhibbi büyükanne Nâzperver Hanım, büyükbaba Muhtar Bey, kızları Neyyir Hanım, damat Mahmud Celâleddin Bey, torunları Abdülhak Şinasi ve Selim Nüzhet ile hizmetçiler, uşaklar, kalfalar ve aşçılardan meydana gelen kalabalık bir aile oturmaktadır.

Yayın faaliyetlerinden dolayı devrin idaresi tarafından sürekli olarak gözetim altında tutulan Mahmud Celâleddin Bey, bir ara önce Cezâyir-i Bahri Sefid (Akdeniz Adaları), daha sonra Beyrut Maarif müdürlüğüne tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılır. Kocasını Beyrut'a nakledildiğinde, Neyyir Hanım

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

da büyük oğlu Abdülhak Şinasi ile birlikte bir süre kocasının yanına gider. Burada özel olarak tutulan bir Fransız mürebbiye küçük çocuğa ilk dersleri vermeye başlar. Bir süre sonra aile, mürebbiyeyi de yanına alarak, hep birlikte İstanbul'a döner. Fransız mürebbiyeden Fransızca, o sırada Rumelihisarı'nda komşuları olan Tefik Fikret'ten de Türkçe dersleri alan Abdülhak Şinasi, 1898 yılında, yani on yaşlarında yatılı olarak Mekteb-i Sultânî'ye (Galatasaray Lisesi) gönderilince, Boğaziçi'ndeki masal âlemi bir bakıma sona erer.

Buradaki hocaları arasında Hacı Zihni Efendi, Recâzâde Mahmud Ekrem, Acem Feyzi Efendi, Nâfi Efendi, Tefik Fikret, Ahmed Hikmet (Müftüoğlu) ve Abdurrahman Şeref gibi devrin tanınmış simaları arasında dikkati çeken şahsiyetler de bulunmaktadır. Kendisine aile içinde yeteri kadar ilgi ve ihtimam gösterilmesine rağmen vücutça pek gelişemeyen zayıf yapılı çocuk, okulun daha ilk sınıfından itibaren edebiyatla ve özellikle şiirle meşgul olmaya başlar. Abdülhak Şinasi'nin burada en yakın arkadaşları arasında, daha sonra edebiyat dünyasında isim yapacak olan Ahmed Hâşim, Hamdullah Subhi (Tanrıöver), Müfit Râtip, Emin Bülend (Serdaroğlu), Ahmed Samim, Refik Halid (Karay), İzzet Melih (Devrim) ve Tahsin Nâhid de vardır. Edebiyatla ilgili Fransızca ve Türkçe çeşitli dergileri yakından takip eden bu arkadaş grubu içinde o da sürekli olarak okumakta ve arada sırada ilk şiir denemeleri olduğu tahmin edilen birşeyler yazmaktadır.

Abdülhak Şinasi 1905 yılında, biraz devrin genel havası, biraz adları gençler arasında bir efsane gibi dolaşan Jön Türklerin, biraz da okul arkadaşlarının tesiriyle, kendisinden beklenmeyen büyük bir cesaretle, hatta ailesine bile haber vermeden Paris'e kaçar. Burada önce École Libre des Sciences Politique'e kaydolur; arkasından Paris'te faaliyet gösteren Jön Türklerle tanışır ve onların bir kısım siyasi faaliyetlerine katılır. Paris'te sık sık görüştüğü şahsiyetler arasında Jön Türk hareketinin lideri Ahmed Rıza Bey ve Prens Sabahattin ile kendisi gibi İstanbul'dan gelmiş bir öğrenci olan Yahya Kemal ile kardeşi Nihat Reşat da (Belger) bulunmaktadır.

Onun Jön Türklerle münasebeti, 27 Aralık 1907'de Paris'te toplanan II. Jön Türk Kongresi'ne katılacak kadar ileri seviyede olmasına rağmen, mizaç itibarıyla politikaya yatkın olmaması dolayısıyla onun Paris'te devam ettiği asıl çevre, devrin sanatçı, şair ve edebiyatçıların mekanı olan Quartier Latin olur. Abdülhak Şinasi, uzun süre etkisi altında kalacağı Maurice Barrès, Jean Moréas, Emil Fauget, Henri de Régnier ve Jean Cocteau ile burada tanışır ve sık sık düzenlenen sanat toplantılarına katılır. Paris'teki hayatının önemli bir kısmını bu şekilde bir kültür ve sanat muhiti içinde geçiren Abdülhak Şinasi, bir ara Paris Öğrenciler Birliği'nin hazırladığı *L'A* dergisine yardım eder, hatta dergiye yazı almak üzere Anatole France'ı ziyaret eder.

Abdülhak Şinasi'nin Paris'te daha çok sanat ve edebiyat çevrelerinde geçen hayatı 1908 yılına kadar devam eder; II. Meşrutiyet'in ilânını takip eden

günlerde belli bir sanat zevkine sahip, Batı kültürünü yerinde tanımış genç bir Türk aydını hüviyetiyle İstanbul'a geri döner. Paris'ten yeni gelmiş genç bir edebiyat heveslisi olarak İstanbul'daki kültür ve edebiyat çevrelerinde büyük bir heyecan ve ilgiyle karşılanan Abdülhak Şinasi, o sırada henüz hayatta bulunan önceki nesilden bütün Osmanlı edebiyatçılarıyla tanışır ve kısa zamanda kendisini geniş bir edebiyatçı topluluğunun ortasında bulur.

Paris'ten İstanbul'a döndükten ancak on yıl kadar sonra, yani 1918 yılından itibaren devrin çeşitli dergilerinde biraz Yahya Kemal, biraz da Ahmet Haşim tesiri altında "Saatler ve Mevsimler" başlığıyla ilk şiir denemelerini yayımlayan Abdülhak Şinasi'nin asıl yazı faaliyeti Mütareke yıllarında başlar. 1921 yılında, önce, Yahya Kemal'in idaresi altında çıkan *Dergâh* mecmuasında "Kitaplar ve Muharrirler" başlığı altında ilk edebi tenkitlerini neşreden Abdülhak Şinasi, aynı yıl *Yarın* mecmuasıyla *Ileri* ve *Medeniyet* gazetelerinde edebiyat üzerine yazılar ve şiirler yayımlar. Ankara'da Balkan Birliği'nde kâtip olarak çalıştığı yıllarda ise *Ülkü* mecmuasında Balkan ülkelerine dair yazılar yazar. Yine Ankara'da Dışişleri'nde çalışırken *Varlık* (1933) dergisinde başladığı mensur şiir ve edebi denemelerle eski edebiyatçılar ve geçmiş zamanla ilgili hatıra tarzındaki yazılarını *Ağaç* (1936), İstanbul'a döndükten sonra yine *Varlık* (1946-1958), *Türk Yurdu* (1955-1957) ve *İstanbul* (1955) dergileri ile *Yeni İstanbul* (1949) gazetesinde yayımlamayı sürdürür.

Abdülhak Şinasi, Paris'ten İstanbul'a döndüğü günlerde kendisini bir anda Ahmet Haşim, Refik Halit, Hamdullah Suphi, İzzet Melih, Yahya Kemal, Yakup Kadri ve Süleyman Nazif gibi edebiyatçıların yer aldığı oldukça geniş bir edebiyatçı topluluğunun arasında bulmasına rağmen, onlardan farklı olarak, ne siyasi faaliyetlere katılır, ne de uzun süre herhangi bir eser yayımlar. Onun eser yayımlamakta acele etmemesi konusunda, üstat kabul ettiği bazı Fransız yazarlarının mükemmeliyeti ön plana çıkarmalarının rol oynadığı üzerinde de durulmuştur.

Babası Mahmud Celâleddin Bey'in, II. Abdülhamid rejimine muhalif bazı hareketlerden dolayı bir süre onunla birlikte Cezâyir-i Bahr-ı Sefid ile Beyrut'ta sürgün hayatı yaşaması dışında, Abdülhak Şinasi'nin bütün çocukluk ve ilk gençlik yılları müreffeh bir şekilde aristokrat bir muhit içinde geçer. Abdülhak Şinasi, Paris'e gidip de orada Maurice Barrès'le tanıştıktan ve özellikle *Geçmiş Zaman Peşinde*'nin yazarı Marcel Proust'un eserlerini dikkatle okumaya başladıktan sonra, hayata ve büyük değişim süreci yaşamakta olan Türk toplumuna farklı bir şekilde bakmaya başlar. Önceleri, biraz da "Bu memlekette yaşanmaz!" sloganıyla soluğu Avrupa'da alan Jön Türklerin etkisiyle, Türk toplumunun hayat tarzını beğenmez, hatta iptidai bulduğu eski çevresinden uzaklaşmak isterken, daha sonra âniden uyanan bir mazi şuuru ile, bu sefer çocukluk günlerinin kayıp cennetini hatıralarda aramaya koyulur.

Çocukluk günlerini, herkese nasip olmayacak bir bahtiyarlıkla, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Boğaziçi'nde geçiren Abdülhak Şinasi'nin edebi şahsiyetinin ağırlık noktasını doğrudan doğruya mazinin hikâyesi meydana getirmektedir. Çağdaşı olan Cumhuriyet dönemi yazarlarının birçoğu memlekette gerçekleşmekte olan modernleşme macerasını büyük bir heyecanla hikâye ederken, o tam tersine geçmiş zaman peşinde koşmaktadır. Maziye anlatırken, hem Türk milletinin Boğaziçi'nde asırlar boyu süren hayat maceraları sonunda teşekkül eden Boğaziçi medeniyetinin güzelliklerini ilk kez keşfeder, hem de içinde yaşadığı zamandan uzaklaşarak daha güzel ve anlamlı bulunduğu geçmiş zamana sığınır. Cumhuriyet devrinde edebiyat ve kültür hayatımızda Boğaziçi medeniyetinin keşfedilmesiyle bunun çeşitli makale ve eserlerle anlatılması ilk defa Abdülhak Şinasi ile başlamış, onun arkasından bu süreç Yahya Kemal, Ruşen Eşref ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın makale ve kitaplarıyla devam etmiştir.

Abdülhak Şinasi, uzun sayılabilecek bir hazırlık devresinden sonra, ancak 1941 yılında *Fahim Bey ve Biz* adlı ilk romanını yayımlar. Gerek kurgusu, gerekse anlatımıyla devrin okuyucuları tarafından da ilgiyle karşılanan eser, ertesi yıl CHP Hikâye ve Roman Mükafatı'nda üçüncü seçilince, yazarın adı daha geniş bir okuyucu kitlesi tarafından duyulur. Ertesi yıl, Boğaziçi serisinin ilk cildi olan *Boğaziçi Mehtapları* (1942), iki yıl sonra da ikinci romanı olan *Çamlıca'daki Eniştemiz* (1944) yayımlanır.

Yaşı ilerledikçe hassasiyeti ve titizliği giderek artan, hatta bir ara evden dışarıya çıkamayacak duruma gelen Abdülhak Şinasi, sıhhat bakımından oldukça zor şartlar altında 1952'de *Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği* adlı üçüncü romanını, 1954'te *Boğaziçi Yalıları*'nı, 1955'te *Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde* adlı mısra ve beyitlerden meydana gelen aşk şiirleri antolojisini yayımlar. Hastalığının ve aşırı hassasiyetinin her geçen gün artmasına rağmen, ölmeden önce geriye daha fazla şeyler bırakmak için yayım faaliyetine ara vermeden devam eder. 1956'da *Geçmiş Zaman Köşkleri*, 1957'de *Geçmiş Zaman Fıkraları* ile *İstanbul ve Pierre Loti*, 1959'da *Yahya Kemal'e Veda*, ölümünden kısa bir süre önce de *Ahmet Haşim* (1963) adlı eseri yayımlanır. 3 Mayıs 1963 günü ebediyete intikal eden Abdülhak Şinasi, ertesi gün sevenlerinin omuzlarında Merkezefendi Kabristanı'na defnedilir.¹

1 Abdülhak Şinasi Hisar'ın hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında daha ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Sermet Sami Uysal, *Abdülhak Şinasi Hisar* (Hayatı, Sanatı, Eserleri), İstanbul, 1961; Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, c. II, Ankara, 1967, s. 380-399; Tahir Alangu, *100 Ünlü Türk Eseri*, c. II, İstanbul, 1974, s. 1242-1246; Necmettin Turinay, *Abdülhak Şinasi Hisar*, İstanbul, 1988; Süha Oğuzertem, "Modern Edebiyat ve Abdülhak Şinasi Hisar'ın Sözlü Yazı Serüveni", *Defter*, 1992, sy. 18, s. 114-127; Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı: 1923-1950*, Ankara, 1993, s. 805-831; Taha Toros, *Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre*, İstanbul, 1998, s. 151-168.

Edebiyatın değişik türlerinde faaliyet gösteren Abdülhak Şinasi'nin eserlerini başlıca dört grupta ele almak mümkündür. İlk grupta *Boğaziçi Mehtapları*, *Boğaziçi Yahılları* ve *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nin meydana getirdiği, daha çok çocukluk hatıralarına dayanan yarı hatıra-yarı deneme tarzındaki eserleri; ikinci grupta *Fahim Bey ve Biz*, *Çamlıca'daki Eniştemiz* ile *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*'nden meydana gelen roman türündeki eserleri; üçüncü grupta *Yahya Kemal*, *Ahmet Haşim* ve *Pierre Loti* ile ilgili biyografik eserleri; son grupta ise *Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde* ve *Geçmiş Zaman Fıkraları* adlarını taşıyan bir nevi antoloji tarzındaki eserleri yer almaktadır.

Edebi şahsiyetinin odak noktasını doğrudan doğruya mazinin hikâye edilmesi teşkil eden Abdülhak Şinasi'ye göre, Osmanlı Türkleri İstanbul'un fethinden hemen sonra, yeryüzünün en güzel köşelerinden biri olan Boğaziçi'ni keşfeder ve iki sahil boyunca başladıkları imar faaliyetleri beş asır boyunca devam eder. İstanbul'un ilk fatihi olana atalarımız, fethi müteakip, yer adlarından başlayarak Türkleştirmeye başladıkları şehrin iki sahili boyunca, beş yüzyıl zarfında "Boğaziçi medeniyeti" denilen ve Osmanlı medeniyetinin en zarif çehresini oluşturan yeni bir medeniyet kurarlar. İşte bu medeniyet dairesi içinde yer alan Boğaziçi'ndeki yahıllar, kasırlar, sahil-saraylar ve lebiderya evlerle bunları korularla tamamlayan köşkler, saray yavrusu binalar, hep Türk mimarî dehasının ortaya koyduğu eşsiz güzellikte şaheserlerdir.

Abdülhak Şinasi'nin ancak son zamanlarına yetiştiği ve *Boğaziçi Mehtapları*'nda en ince ayrıntısına kadar anlattığı Boğaziçi'nin asıl güzelliği, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarının on iki, on üç, tercihen on dört veya on beşine rastlayan gecelerinde bazen sayısı iki yüz elliye bulan sandallarla çıkılan ve adeta bir şehriyi andıran mehtap safalarıdır. Boğaziçi'nde bayram sevincine benzeyen bir heyecanla beklenen mehtaplı gecelerde, burada yaşayanların daha ziyade his, hayal ve zevk avına çıkarak ruhlarını teskin ettikleri görülür. Gecenin ne zaman ve kimin tarafından tertip edileceği haberi çok önceden bütün Boğaziçi'ne fısıldandıktan sonra, mevki ve servetine göre birçok aile günlerce süren hazırlıklara başlar. Yazarın çocukluk cennetini süsleyen ve asırlar boyu dilden dile nakledilen mehtap safalarının asıl büyüğü, musiki fasıllarındadır. Ay ışığı altında, saz topluluğunun sandalı ortada, şehriye katılan kafiye onun arkasında olduğu halde harekete başlayınca, bütün geceyi ve Boğaz'ı kaplayan sessizlik arasından önce kesik kesik bazı sesler gelir, çalgılar akort edilir, arkasından birtakım mırıldanmalar ve iç geçirmeler duyulur, hemen arkasından da muhteşem fasıl başlar. Sazlar bir fasıldan diğerine geçtikçe, sandal ve kayıklardaki insan kafesi de sanki bir rüyaya dalar. Bütün Boğaziçi'ni inleyen saz sesleri insan ruhunun en gizli köşelerindeki sırları terennüm ederken tarifi imkânsız bir manevi hava oluşur. Boğaz'daki iki sahil boyunca aşağı yukarı dört saat kadar süren ve tabiat, musiki ve insan ruhunun adeta sarmaş-dolaş olduğu bu rüya âleminde bir an için de olsa bütün maddi kaygılar unutulur.

Bütün ruhların adeta bir rüya ikliminde yüzdüğü mehtap safalarında insanın iliklerine kadar işleyen musiki fasılları, şiir ve hayalin yoğunluğuyla kafileyi büyümlü bir âleme sürükler. Saatler gece yarısına yaklaşınca sazlar susar, hemen arkasından saz heyetinin bulunduğu sandalla birlikte bütün kafiye küreklerini hafifçe kıpırdatarak, Kalender'den ağır ağır geriye dönmeye başlarlar. Akıntısı pek fazla olmayan bir mevkiye varılınca, yeni bir fasıl için tekrar mola verilir. Fasıl burada sessizce dinlendikten sonra, yine topluca hareket başlar. Kimi harap, kimi muhteşem, kimi yıkılacakmış gibi bel vermiş yalıların önünden geçilerek Bebek koyuna varıldığında, mazinin bir nevi sembolü olan "Sükût faslı" başlar ve şehriyine katılan herkes burada susar. Sessizlik başlar başlamaz, manevi güzelliğe kanmak üzere olan ruhlar bu kez içinde yüzdükleri maddi âlemin güzelliklerini, suları, gökyüzünü, ay ışığını, etraftaki tepeleri, mezarlıkları, servileri ve tabiatın bütün güzelliklerini sükût içinde seyretmeye koyulur. Bu fasılda özellikle hanımlar parlayan gözlerle birbirini süzer ve hayal âlemindeki sevgililerini düşünmeye dalar. Kafiledaki hiç kimsenin uyanmak istemediği ve ebediyete kadar devam etmesini arzu ettiği rüyanın artık bu noktasında yazar, fanilik duygusunun iyiden iyiye hissedildiğini belirterek "Dağılıf faslı" nı haber verir. Ezanî saat beşi veya beş buçuğu bulunca, saz takımı, içine gireceği yalıya varıncaya kadar çalmaya devam ederek kafileden ayrılır. Böylece, Boğaziçi halkının asil zevklerinden biri olan mehtap safası da böylece sona ermiş olur.

Saz kafilesi daha ziyade, ya Kanlıca'daki Suphi Paşazâde Sami Bey'in yalısına gider; kafiye de birer ikişer İstinye ile Yeniköy arasında dağılır; ya da Yeniköy'de Sait Halim Paşa'nın yalısına misafir olur.

Abdülhak Şinasi'ye göre, mezarlıklar, serviler ve mezar taşlarıyla çevrili, öbür âlemdekilerle adeta aynı havayı teneffüs eden Boğaziçi halkının bu ulvî ve ruhanî havada sadece iki his ruhlarını doyurmaya kâfi gelir. Bunların biri, o gün henüz yok olmamış tabiat sevgisi, diğeri ise musiki zevkidir. Farklı bir yaşama üslûbu, değişik bir edebiyat ve musiki zevki ile şehrin diğere semtlerinde yaşayan insanlardan ayrılan Boğaziçi halkı, Boğaz'ın esrarlı güzelliklerini yudumlarken, kendilerine sunulan nimetlerin de farkında, bu nimetlerden en güzel şekilde faydalanmaya çalışmaktadır.

Bu mütevekkil insanların meydana getirdiği ve Abdülhak Şinasi'nin onları bütün ayrıntılarıyla anlattığı Boğaziçi medeniyeti, aslında içine kapalı ve son derece ahenkli bir medeniyettir. Sokak satıcılarından yalıların hizmetkârlarına kadar herkes musiki fasıllarının ritmine benzeyen bu medeniyet dairesindeki kurulu düzene ayak uydurmak zorundadır. Yoğurtçular yoğurtlarını, helvacılar helvalarını, zerzevatçılar sebzelerini satarken seslerini belli bir ahenge uydururlar. Kıyafetleri belirlenmiş olan kayıkçılar bile küreklerini belli bir ritme uydurarak çekerler. Hatta dilenciler dahi haftanın belli bir günü dua yahut ilâhi okumak suretiyle dilenirler.

Yer yer benzer duygu ve hatıraların tekrarlandığı *Boğaziçi Mehtapları*, bir bakıma bütünüyle, Boğaziçi'nde yaşanan hayatın, tabiatla uyum içindeki medeniyetin ve tarihin aynası gibidir. Eserinde, tabiatla tarih duygusunun her tarafına sinmiş olduğunu gördüğümüz Abdülhak Şinasi, yılların ardından ma-zi cennetinde kalan o eşsiz güzellikleri anlatırken, o kaybolmuş âlemde adeta yeniden yaşar. Kandiller sönüp de herkes dağıldıktan, bir medeniyet ve hususi bir âlem kaybolup yok olduktan sonra ona düşen de, o âlemde geçirdiği mutlu zamanları hatırlamak, onların canlı kalması için de, *Boğaziçi Mehtapları*'nda olduğu gibi, onları sergilemektir.

Abdülhak Şinasi, *Boğaziçi Mehtapları*'nın bir nevi devamı olan *Boğaziçi Yalıları*'nda ise, yine çocukluk hatıralarının aynasından bu defa içinde doğup büyüdüğü Rumelihisarı'ndaki yalıları ile, sık sık gittikleri yengelerinin Kanlıca'daki yalısı çevresinde II. Abdülhamid devri yalılarının iç dünyasından ve burada yaşayan insanlardan bahsedecektir.

Boğaziçi Yalıları'nda, Boğaz'ın iki yakasını süsleyen yalılara tarihi ve estetik bir gözle bakmaktan ziyade, onları çocukluk hatıralarının ışığı altında ela alan Abdülhak Şinasi, daha çok, yalıların içini dolduran geçmiş zaman eşyalarıyla manevi çehrelerini meydana getiren insanlar ve özellikle kadınlar üzerinde durur. Ona göre, Boğaziçi'nde teneffüs edilen manevi hava, insan ruhunu saran bütün pislikleri temizlemeye kâfidir. Burada şehrin her türlü dağdağasından uzak, sessiz ve sakin bir hayat yaşandığı için, akşamla birlikte çöken hüznün saatleri dışında, zamanın adeta hiç de farkına varılmaz. Abdülhak Şinasi'nin çocukluk dünyasını büyüleyen Kanlıca'daki yalı ve bu yalıda yaşayan insanlar, aslında Boğaziçi'nde yaşanan tarihin de bir sembolü gibidir. Aile fertlerinin hemen hepsini yaşlı kadınların oluşturduğu söz konusu yalı halkını hayata bağlayan yegâne bağ, dinî disiplin, ahiret inancı ve içinde yetişmiş oldukları medeni üslûptur. Konuşmaları, susmaları, hal ve hareketleriyle adeta devamlı şekilde şiir söyleyen bu ümmî kadınlar, Boğaziçi'nin derin ve ruhları olgunlaştıran ikliminde büyümüşlerdir. Yaz geceleri bütün Boğaziçi halkıyla beraber onlar da içki içer gibi kadeh kadeh mehtabı yudumlarlar.

Boğaziçi'nde mevcut müesses düzen hayatın hemen her safhasına öylesine sinmiştir ki, gayrimüslim kadınların sandal gezmelerine çarşaf giyerek; Pierre Loti gibi yabancı erkeklerin ise şehirde başlarına fes geçirerek dolaştıkları görülür.

Kanlıca'daki yalıda küçük çocuğu büyüleyen, masala benzeyen bir eski zaman odası vardır. Küçük çocuk, geçmiş zamanla ilgili hülyalara dalmak, kaybolan zamanın içinde dolaşmak istedikçe, tek başına bu havuzlu odaya kapanır. Eski zamanları düşünmek, kaybolan hatıraların rüyasını yaşamak için bu sık sık tekrarlanan bir usuldür.

Kitabın sayfaları ilerledikçe, yazarın zaman zaman müthiş bir “fânilik” duygusuna kapıldığı da olur. Onun, ebediyeti maddi âlemde ve eşyalarda

araması, yokluk duygusu üzerinde uzun uzadıya düşünmesi, çabucak bedbaht olmasına sebep olur. Onda kendisini derinden derine hissettiren fânilik duygusuyla,yalılarda yaşayan kadınların özellikle akşam saatlerinde aynalar karşısında duygulanmaları tam bir bütünlük oluşturur. Akşam saatlerinde bilhassa gurup vakti ona, günün sona ermesiyle birlikte bir bakıma insan ömrünün de sona erişini hatırlatır. Yazar, kitabın “Yıkılan Yalı” bölümüyle, yalılarla birlikte hiçbir acıma hissi uyanmadan yok edilen, satılan ve dağılan bir medeniyete kendince adeta bir ağıt yakar. Arada sırada: “Acaba onlar sahiden var mıydı? O insanlar hakikaten yaşamışlar mıydı?” diye kendi kendine şüpheyle bazı sorular yöneltirken, bu yıkılışı sessiz şeylerin bozgununa benzetir.

Çocukluğu herkese nasip olmayan bir çevre içinde geçen Abdülhak Şinasi, Boğaziçi ve ve geçmiş zaman serisinin üçüncü kitabı olan *Geçmiş Zaman Köşkleri*’nde ise, içinde büyüdüğü ve hafızasında canlı hatıralar bırakan büyükbabasının Büyükada’daki köşkü ile Çamlıca’daki Deli Enişte’nin köşkleri etrafında masala benzeyen yine o kaybolmuş dünyayı hikâye eder.

İçi munis, merhametli, çevresine şefkat ve merhamet dağıtan insanların oturduğu *Geçmiş Zaman Köşkleri* de, yalılarda olduğu gibi, eski zamanın, yazarın kaybolmuş çocukluk cennetinin hatıralarıyla doludur. Apartman dairelerine hiç benzemeyen bu köşklere, ağızlarından dökülen her cümlemin arkasından dua okuyan ve “niyâza inanan” insanlar yaşamaktadır. Bizzat yazarın kendisinin bile, “Şimdi ben kendimi cennetten düşmüş bir adam gibi hissediyorum!” diyerek anlattığı mekân, büyükbabasının Büyükada’daki köşküdür. Bu köşklere, o gün yaşanmakta olan hayatın felsefesini ilikleri kadar sindirmiş saygıdeğer insanlar oturmaktadır. Meselâ, yere düşen bir çöpü alıp maşa ile faraşa atmak için hizmetçi tutan bir Mihricemal Hanım, marpuç yutmak suretiyle midasını temizlemeye kalkan başka bir temizlik hastası Rakım Bey ve hayatı boyunca Ada’dan çıkıp İstanbul’u görme arzusu duymamış bir Hani vardır. Bütün bu insanları günümüz ölçüleriyle anlayabilmenin çok güç olduğunu belirten yazar, bazen, modern romancıların yaptığı gibi, eski zaman eşyalarına ruh vermekten de hoşlanır. Onun diğer eserlerinde olduğu gibi, bu eserinde de, bir medeniyeti ve bir dönemi yansıtan geçmiş zaman eşyaları oldukça önemli bir yer tutar.

Rumelihisarı’ndaki yalıdan sonra Ada’daki köşk, Abdülhak Şinasi’nin ikinci masal dünyasını meydana getirmektedir. Aradan yıllar geçtikten sonra bu köşte geçirdiği çocukluk günlerini hatırlayan yazar, geceleri çamlıkta ağaçların uğuldayarak tuhaf sesler çıkarmasını farklı duygularla açıklar. Yıllar sonra, “Sabahleyin bahçede ve bahçenin setlerinde ve balkonlarda, saksılarda veya vazolarda tabiatın mücevherlerine benzeyen, fakat bir kalp rikkati ve bir yüz güzelliği gösteren çiçekleri bulurum. Ve bütün gün birinden ötekine koştuğum bu çiçeklerle adeta sarhoş olurdum” diyerek, yalılarda olduğu gibi, bu masal dünyasının üzerindeki tesiri, özellikle köşkün bahçesinde geçirdiği saatleri bir ömür boyu unutamaz. Burada da kaybolan birçok şeyin arkasından

gözyaşı döken yazar, geçmiş zamanla ilgili köşklere gördüğü hemen her şeyi anlatmaktan geri kalmaz; hatta onlara değişik ve yeni anlamlar kazandırmaktan zevk duyar.

Fânîlik duygusunun hissedildiği yerde, kendiliğinden bir ironi başlar. Köşklere, altmış sekiz yaşın arkasından geçmiş zamana bakan Abdülhak Şinasi, kaybolmuş mutlu çocukluk günlerini anlattığı köşklere birlikte kaybolan zamanın arkasından birtakım fânî tesellilerle avunmaya çalışır. Edebiyatla meşgul olmayı da bu tesellilerden biri sayarak, insanların yaşlandıkça daha pahalı oyuncaklara muhtaç olduklarını söyler.

Bir makalesinde “Benim hikâyelerim, sadece hatıralarımı canlı kılan eserlerdir”² diyen Abdülhak Şinasi Hisar’ın kitap halindeki ilk eseri olan *Fahim Bey ve Biz*, 1941 yılında yayımlanır.³ Elli üç yaşın bütün tecrübe ve olgunluğunu da yansıtan romanın yayımlanışı üzerinden yetmiş yıl geçmiş olduğu halde hâlâ ilgiyle okunan ve üzerinde değişik yorumlar yapılan bu eserin Türk edebiyat tarihi kadar, Türk kültür ve medeniyet tarihi bakımından da önem taşıdığını belirtmemiz gerekir.

Fahim Bey ve Biz de dahil olmak üzere, yazarın kendisinin “hikâye” adını verdiği, şekil bakımından klasik hikâye ve romandan tamamen farklı biçimdeki eserlerinin ağırlık noktasını, Batılı eleştirmenlerin “plot” adını verdikleri “olay örgüsü”nden çok, içinde çocukluk günlerini geçirdiği köşk veyalılara ait son derece zengin mekân tasvirleri meydana getirmektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, eserin yayımlandığı günlerde yazdığı bir makalesinde de belirttiği gibi, romanın daha ilk sayfalarında, eseri tasnif hususunda bir güçlkle karşılaşırız.⁴ Tanpınar’dan yıllar sonra Murat Belge de, “*Fahim Bey ve Biz*’e benzer bir roman okuduğumu hatırlamıyorum” diyerek, aynı problem üzerinde durur.⁵ Batılı edebiyat eleştirmenleri bir romanın: 1) Hikâye (*narration*, yani bir olayın anlatılması); 2) Roman kahramanları; 3) Olay örgüsü (*plot*) ve 4) Üslûp, yani anlatım biçimi olmak üzere başlıca dört unsura sahip olması gerektiği görüşündedirler.⁶ 40’lı yılların Türk hikâye ve roman geleneği içinde alışılmış biçimde bir hikâyeden daha büyük, yapı baki-

2 Edebiyat tarihimizde başlangıcından itibaren uzun süre “roman” karşılığı olarak “hikâye” tabiri kullanıldığı için Abdülhak Şinasi de kendi romanları için “hikâye” ifadesini kullanmayı tercih etmiştir.

3 1942 yılı CHP Hikâye ve Roman Mükafatı’nda üçüncülük derecesi alan ve bugüne kadar 6 baskı (1941, 1955, 1966, 1978, 2000 ve 2005) yapan *Fahim Bey ve Biz*, 1954’te Almancaya, 1961’de de Fransızcaya çevrilmiştir.

4 Ahmet Hamdi Tanpınar, “Fahim Bey ve Biz”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Zeynep Kerman (haz.), İstanbul, 1969, s. 441-442.

5 Murat Belge, “Fahim Bey ve Biz”, *Yeni Dergi*, Nisan 1968, sy. 43; *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul, 1994, s. 313-322.

6 E. M. Forster, Türkçeye *Roman Sanatı* (çev. Ünal Aytür, İstanbul, 1982) adıyla çevrilen *Aspects of the Novel*’da, klasik tarzda yazılmış bütün Batılı romanları bu şekilde bir tasnife tabi tutarak inceler.

mından ise bir romandan çok farklı olan eserin üslubu dışında, bir roman için gerekli olan diğer özellikleri taşımadığı görülür.

Fahim Bey ve Biz'de yer yer, birbirine bağlı gibi görünen bir kısım olaylarla, çoğu zaman müstakil denebilecek bazı küçük hikâyeler yer almakta, hatta romanın kahramanı Fahim Bey merkeze alınmak suretiyle onun çevresinde bir kısım insanlar bulunmaktadır; ancak bütün bunlar bir "olay örgüsü" için yeterli olmadığı gibi, eserin tam anlamıyla bir roman şeklini kazanmasını da sağlayamaz. Eserde Fahim Bey'e bağlı olarak nakledilen ve bizim "olaylar zinciri"⁷ diyebileceğimiz, zaman içinde gelişen küçük hikâyeleri şöyle sıralayabiliriz:

Eserdeki anlatıcı konumundaki kişinin babasının arkadaşı olan Fahim Bey, tahsilini Galatasaray Sultanîsi'nde tamamladıktan sonra bir süre Bâbiâli'de maaşsız olarak çalışan, Bursa eşrafından birinin oğludur.⁸ Biraz aile itibarını korumak, biraz da yaşlılık günlerinde babasının gönlünü hoş tutmak için bütün odaları bomboş, eşyaları, hatta perdeleri dahi bulunmayan bir konak kiralayan Fahim Bey, bütün vaktini burada keman çalarak geçirir. Fahim Bey, kaderin sevkiyle günün birinde Londra elçiliğine üçüncü kâtip olarak tayin edilir. Gözünde çok büyüttüğü bu işe başlarken, ömrü boyunca giymek mecburiyetinde kalacağı bir sandık dolusu elbise ısmarlar. Gençlik yıllarında kendisini damat edinmek isteyen bazı muteber ailelerin tekliflerini reddeder, buna karşılık orta halli bir ailenin kızı olan Saffet Hanım'la evlenir. II. Meşrutiyet'in ilânını izleyen yıllarda memlekette "Teşebbüs-i Şahsî" modası başlayınca, Fahim Bey de Hariciye Nezareti'ndeki görevinden ayrılır ve Bursa ovasında pamuk ziraatı yapmak için bir sermayedar aramaya koyulur. Romanda, Fahim Bey'in okuyucuya yansıtılan hayatının büyük bir kısmı, işte bu hayalî ziraat ve ticaret işini gerçekleştirmek için yaptığı planlarla geçer.

Fahim Bey, bir yandan kendisinin tuhaf davranışlarına bir anlam vermeye çalışan karısıyla birlikte küçük bir evde sıkıntılı bir hayat yaşarken, diğer yandan onun gazetelerden okuduğu haberler doğrultusunda memleket ve dünya meseleleri hakkında büyük sözler sarf etmekten hoşlandığı görülür. Uzun bir süre etrafındakileri inandırdığı bu büyük yalana ve hayalî projeye kendisini öylesine kaptırır ki, bütün imkânsızlıklara rağmen, Galata'da Arslan Hanı'nda bir yazıhane bile kiralar. Hiç kimsenin kapısını bile açmadığı bu yazıhaneye o her gün muntazaman gelir, hayalî şirket adına hayalî alış-verişlere ve karşılıklı yazışmalara girişir, mektuplar gönderir; kendi mektuplarına yine kendisi cevaplar yazar, hatta birtakım defterler ve dosyalar tutar, hayalî bir idare meclisi oluşturur, buraya âzâlar tayin eder. Fahim Bey, işsiz güçsüz geçen bu yazıhanedeki hayatının son günlerine doğru hayallerinin yanına bir de rüya

7 Necmettin Turinay, *Fahim Bey ve Biz*'deki anlatım tekniği meselesini yukarıda adı geçen çalışmasında ayrıntılı olarak ele alıp incelemiştir (a.g.e., s. 220-239).

8 Abdülhak Şinasi Hisar, "Romancının, Kahramanına Dair Mehmet Kaplan'a Mektubu" adıyla yayımladığı bir yazısında, hikâyede "ben" diye konuşan şahsın, yani anlatıcının, romancının bizzat kendisi olduğunu açıkça söylemektedir (bkz. *İstanbul*, Ekim 1955, sy. 10, s. 8).

ilave eder. Onun adı geçen rüyası da uzun süre çevresindekileri meşgul eder. Sonunda bir gün gelir yazıhanenin kirasını ödeyemeyecek duruma gelince, buradan taşınmak mecburiyetinde kalır. İşte tam bu taşınma sırasında, yıllardır bu yazıhanede yaşanan gerçek dışı olaylar anlaşılır. Böylece, çevresindekiler tarafından “delirdiği” ilân edilen Fahim Bey’in hayatı bir türlü gerçekleştirmediği hayalleri arasında sona erer.

Romanında, az ya da çok bütün insanları biraz Fahim Bey gibi görme eğiliminde olan Abdülhak Şinasi, Türk romanının ölümsüz kahramanlarından biri olan Fahim Bey’in kişiliğinde onun gençlik yıllarından başlayarak bütün bir ömür boyu kendi kendisinden, insanlardan, hayatın acı gerçeklerinden, çeşitli olaylardan ve hemen her şeyden kaçan; zihnindeki muhayyel dünyada yaşarken de herhangi bir arızaya meydan vermeyen tuhaf bir insanın hayat macerasını hikâye etmiştir.

Hayatın gerçekleriyle bütün bağlarını koparan, bu yüzden de tam anlamıyla “Şarklı” bir tip olarak değerlendirilen Fahim Bey, görünüşte gerçek tarihî olaylar itibariyle memleketin kaderini değiştiren Türk-Yunan Muharebesi, Balkan, I. Dünya Savaşı ile Millî Mücadele dönemine rastlayan yıllarda İstanbul’da yaşamaktadır; karısı, evi ve hayalî de olsa bir işi yani meşgalesi vardır, fakat gerçekte bütün bu olayların tamamen dışında, hatta onlardan habersiz, çok farklı bir dünyada yaşar. Onun bütün hayatı, toplumdan, sorumluluklardan, içinde yaşadığı ve her an yüz yüze geldiği gerçeklerden kaçmakla geçer. Aslında Fahim Bey’in, başkaları tarafından bilinen kişiliğiyle büyük bir maharetle başkalarından gizlediği birbirine zıt iki kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bütün çarpıklıkları ve başkalarından ayrılan tarafıyla o, yaşadığı hayatı pek de ciddiye almayan, çok farklı karakterde bir roman kahramanıdır. Romanda, bir tarafıyla, insanın biraz da saflık kılıfına bürünerek bütün saplantılarını, hayattan kaçan yanlarını, dış görünüşünün arkasında gizlemeyi başardığı gerçek çehresini sergilemeye çalışan yazar, Fahim Bey tipiyle, insanın içindeki gizli “ben”i ile arasında yaşamak zorunda kaldığı diğer insanlar için adeta bir maske gibi takındığı dış yüzü arasındaki çatışma ve traji-komiği anlatmaktadır.

Yayımlandığı tarihten başlayarak büyük bir ilgiyle karşılanan roman hakkında çeşitli yazarlar farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bunlardan meselâ Mehmet Kaplan, kahramanı, çökmekte olduğu halde hâlâ azametli görünmeye çalışan Osmanlı Devleti’nin bir temsilcisi olarak ele alırken,⁹ Rauf Mutluay ise “toplumsal sorumluluklardan kaçan, hayatı dümdüz bir kişi” oluşu yüzünden eleştirmektedir.¹⁰ Aynı şekilde Murat Belge de kahramanı, “ülkeleriyle gerçeklik arasındaki uçurum” bakımından Don Kişot’a benzetir.¹¹

9 Mehmet Kaplan, “Fahim Bey ve Biz”, *İstanbul*, Ekim 1955; sy. 10, *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul, 1979, s. 164.

10 Rauf Mutluay, *50 Yılın Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1973, s. 584-585.

11 a. g. y., s. 321.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın ikinci romanı *Çamlıca'daki Eniştemiz* ise, yer yer yine Fahim Bey'i hatırlatan ve "Deli enişte" adıyla tanınan Hacı Vamık Beyefendi'nin hayatı etrafında kurulmuş, yine bir romandan ziyade parça parça hatıralardan meydana gelen bir eser olarak görünmektedir.

Romanın daha ilk sayfalarında "kadri bilinmeyen ve nice akıllı geçinenden daha akıllı" bir insan olarak tanıtılan Hacı Vamık Beyefendi, sık sık memuriyetle gittiği Arabistan vilayetlerinde nice hülya ve tasarımlardan sonra satın aldığı, uzun tereddütlerden sonra her tarafını yeşil renge boyattığı Çamlıca'daki köşkünde, içerisi adeta bir antikacı dükkânını andıran eski zaman odasında yaşar. Memuriyetle gittiği vilayetlerde pek de rahat durmadığı, rüşvet alıp halk zulüm yaptığı iddiasıyla sık sık görevinden azledilen "Deli enişte", bazen aylarca süren uzun yolculuklardan sonra Çamlıca'daki köşküne dönebilir. Köşkte kısa bir müddet kalır; bu sefer babasının tavassutuyla elde edilen yeni bir memuriyet için oldukça uzak bir Arabistan vilayetine gitmek üzere tekrar yola çıkar. Bunun için, köşke getirilmiş eşyalar hiçbir zaman fırsat bulunup da açılmaz. Hayatının büyük bir kısmını uzak Arabistan vilayetleriyle İstanbul arasında gidip gelerek geçiren "Deli enişte"nin son olarak gittiği vilayetten azledildiği sırada babası ölünce, kendisine bir daha memuriyet verilmez; böylece artık o da bir daha ayrılmamak üzere, öteden beri rüyalarına giren köşküne kavuşmuş olur.

Yazarın, zaman zaman birçok akıllı insandan daha akıllı olarak gösterdiği, bazen de dengesiz bir tip olarak karşımıza çıkardığı "Deli enişte", başlangıçta çocukluk günlerinin hatıraları arasında hikâye edilirken, onun şahsiyetinden çok, içinde yaşadığı çevre üzerinde durulduğu dikkatimizi çeker. Abdülhak Şinasi eserinde, enişteden çok, Çamlıca'daki köşk etrafında, her bakımdan insicamlı bir şekil gösteren eski Türk cemiyetinin bütün âdet ve geleneklerini, gündelik hayatını, dünya hayatı ile ahiret arasında sadece farazî bir çizginin bulunduğu iman dolu evlerin manevî havasını ve bunları hazırlayan şartları uzun uzadıya bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Zaman itibarıyla Sultan II. Abdülhamid devrinin sonları ile I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarını içine alan eserde, Vamık Beyefendi'nin hayat hikâyesiyle birlikte, kaybolan bir medeniyet dairesi içinde yer alan adım başı türbelerden, cami ve tekkelere, gökyüzünden nur yağdığına inanılan Ramazan gecelerine, adaklardan muska ve büyülere; nazar, uğur ve sadakadan cinlere ve perilere kadar gündelik hayatımızın içine giren ve bugün adına folklor denilen birçok olay ve âdetlerin de bütün ayrıntılarıyla anlatılmış olduğunu görürüz. Bütün bunları hikâye etmekle yazarın, okuyucuyu adeta, Osmanlı cemiyetinin aile hayatının en mahrem sayılabilecek köşelerine kadar nüfuz etmeye çalışmış olduğunu söyleyebiliriz.

Abdülhak Şinasi Hisar, üçüncü romanı *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*nde ise, önceki romanlarında olduğu gibi, yine çocukluk hatıra-

larından yola çıkmak suretiyle, uzak akrabalarından bir kadının tuhaf bir adam olan oğlunun hayatını hikâye eder. Romanın esas konusunu, ailesinden kalan mirası alafranga hayat uğrunda zevk ve safa içinde tükettikten sonra Çamlıca'da harap bir evde açtığı tekkede fakir Bektaşî şeyhi rolü oynarken çıldırarak ölen Ali Nizamî Bey'in birbirinden tamamen farklı iki dünyaya ait hayat hikâyesi meydana getirir. *Çamlıca'daki Eniştemiz* gibi hem şekil hem de muhtevayla ilgili roman özelliklerinden uzak bulunan eserde Ali Nizamî Bey, önce Büyükkada'da Nizam Caddesi'nde babasının köşkünde oturan, Avrupalı bir kimlikle kumar oynamaktan kuş ve çiçek yetiştirmeye, avlanmaya, alafranga musikiden deniz avcılığına, atlara, arabalara ve kadınlara kadar bin bir çeşit zevk ve eğlence uğrunda elindeki serveti son kuruşuna kadar harca yıp tüketen "alafranga" ve mirasyedi bir tip olarak hikâye edilir. Annesiyle babası ölünce, geriye kadar mirası kardeşiyle paylaşır ve kendi hissesine düşeni de kısa zamanda tüketince, dünyadan elini eteğini çeker ve daha önceki hayatının tam aksine Bektaşî babalığına özenir. Çamlıca'da tekkeyi andıran viran bir evde tek müridi, eski lalası Hüseyin Ağa ile birlikte bir müddet münzevi şekilde yaşar, sonunda o da çıldırarak ölür.

Abdülhak Şinasi, Fahim Bey'de olduğu gibi, hikâye boyunca Ali Nizamî Bey'i de kendi gözlemlerinden çok, çevresindeki insanların dedikodu ve söylentilerinden yola çıkarak anlatmıştır. Esas yapısını, Ali Nizamî Bey'in birbirinden farklı ve birbirine zıt iki hayat tarzının meydana getirdiği hikâyede, kahramanın tuhaf kişiliğiyle yazarın ona bakışını ve onu ele alış biçimini birbirinden ayırt etmek oldukça güç görünmektedir. Yazarın kahramanına bakış tarzında daha ziyade alaycı ve küçümseyici bir tavır dikkatimizi çeker. Ali Nizamî Bey, alafranga hayatın zenginlikleri içinde adeta yüzerken normal insanlardan nasıl ayrılır ve onlar tarafından nasıl gülünç karşılanırsa, dünyadan el çekip Bektaşî babalığına soyunduktan sonra da aynı şekilde yadırganacak bir duruma düşer. Yazar ayrıca, Ali Nizamî Bey'in alafrangalıktan alaturkalığa geçişine yol açan ferdi veya sosyal sebepler üzerinde, arka arkaya gelen ölümler ve mali güçlükler gibi oldukça sıradan sebepler dışında, hemen hemen hiç durmaz. Bütün bunların dışında, yazarın Ali Nizamî Bey tiplemesiyle hikâyenin ilk bölümünde İstanbul'un "alafranga" hayatını, ikinci bölümünde ise "alaturka" hayatını sergilemeye çalıştığı; Türk toplumunda Tanzimat'tan sonraki yıllarda sık sık karşılaşılan "alafranga" hayat tarzının zaman zaman yol açtığı ferdi ve sosyal planda iflası vurgulamak istediği de düşünülebilir.¹²

12 Alafrangalığın Türk toplumunda yol açtığı olumsuz sonuçları ele alan Tanzimat devri romanları hakkında bkz. Şerif Mardin, "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma", *Türkiye: Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar*, İstanbul, 1971, s. 411-458; *Makaleler-4:Türk Modernleşmesi*, İstanbul, 1991, s. 23-81; Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, İstanbul, 1981, s. 28-55; Cevdet Kudret, "Alafranga Dedikleri", *Tarih ve Toplum*, Nisan 1984, sy. 4, s. 27-31; Berna Moran, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Roman", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul, 1985, s. 413-414.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın, bütün bunlardan sonra, kısaca da olsa biyografik mahiyetteki üç eserinden söz etmek gerekir. Bunlar sırayla *İstanbul ve Pierre Loti*, *Yahya Kemal'e Vedâ* ve *Ahmet Haşim* adlarını taşımaktadır.

İstanbul ve Pierre Loti'de, bir Türk dostu ve Osmanlı hayranı; ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında bütün Batı dünyasına karşı Türk milletinin haklarını ve Türk medeniyetini tek başına müdafaa eden Pierre Loti'nin Uzakdoğu ve İstanbul seyahatleri hakkında bilgi verir.

Fransız yazarın değişik zamanlarda İstanbul'u ziyaretlerinde ikamet ettiği evleri, büyük bir hayranlık duygusu içinde gezip dolaştığı semtleri, İstanbul halkının kendisine gösterdiği yakın ilgiyi ve onu bize bağlayan şeylerin neler olduğunu ele alan Abdülhak Şinasi, eserinde daha çok, Loti'nin İstanbul'la ilgili *Suprêmes Visions d'Orient* adıyla yayımladığı hatıralarına ve İstanbul'da onun etrafında oluşan anekdotlara bağlı kalır.

Aynı zamanda, o sırada İstanbul'da kurulan "Pierre Loti Muhibleri Cemiyeti"nin kurucuları arasında da yer alan Abdülhak Şinasi, bir Türk kadar Osmanlı ve İstanbullu saydığı Loti'nin, özellikle, bütün Hristiyan Avrupa'nın aleyhimize ayaklandığı I. Dünya Savaşı yıllarında yayımladığı *Müdafaaalar* adlı kitabıyla tek başına Türk milletini savunmuş olmasını da büyük bir kadirşinaslık olarak zikreder.

Fransız Bahriyesi'ndeki resmî görevi dolayısıyla Japonya'dan Çin'e, Mısır'dan İran'a, Arabistan'a, Afrika ve Amerika'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada seyahat eden Loti, ilki 1876'da olmak üzere 1877, 1903, 1910 ve 1913 yıllarında tam beş defa İstanbul'a gelmiş; üçüncü gelişinde iki yıl, sonuncusunda da bir yıl süreyle kalmak suretiyle şehrin en ücra köşelerini dahi dolaşıp tanıma fırsatı bulmuştur.

Gezip dolaştığı ülkeler hakkında yazmış oldukları Fransa'da büyük bir ilgiyle izlenen Loti, elli cilde yaklaşan külliyatıyla, I. Dünya Savaşı'ndan önce ülkesinin en çok okunan yazarlarından biridir. Eserlerinden bazılarının konusunu, hayranı olduğu ve bütün Osmanlı tarih ve medeniyetinin sembolü olarak gördüğü İstanbul'dan alan Loti, özellikle *Suprêmes Visions d'Orient*'ta İstanbul'da ikamet ettiği mekânları, şehri son ziyareti sırasında Saray tarafından özel olarak kendisi için hazırlanan resmî karşılama merasimini; bir Kadir gecesi Yenikapı Mevlevihânesi'nde sema merasimi ile Mevlevî âyîn-i şerîfine katılmasını, Topkapı Sarayı'nda kendi adına tertiplenen ziyafeti ve karşılaştığı daha birçok önemli hadiseyi uzun uzadıya anlatır.

Pierre Loti'nin, bir millet ve medeniyet olarak Türkiye'ye ve Türklere duyduğu sevgi ve hayranlığa mukabil, bir nevi kadirşinaslık kabilinden, bir yandan "Pierre Loti Muhibleri Cemiyeti"nin kurulmasına yardım ederken, diğer yandan da *İstanbul ve Pierre Loti*'yi hazırladığını belirten Abdülhak Şinasi, kitabında, bilhassa onun, Türkiye'nin ve Türk milletinin geçmişte kalan mefahirine duyduğu hayranlık üzerinde durur.

Biyografi dizisinin ikincisi olan *Yahya Kemal'e Vedâ*, Abdülhak Şinasi'nin, Yahya Kemal'i tanıdığı Paris'teki hayatını anlatmakla başlar, yurda dönüşünde Türk Ocağı'nda Osmanlı tarih ve medeniyeti üzerine verdiği konferanslar, kendisine gönderdiği birkaç mektup, İstanbul'a dair anlattıkları ve çok bilinen bazı şiiirlerinin genel bir değerlendirmesiyle de son bulur.

Yahya Kemal'i 1905 yılında Paris'te tanıyan Abdülhak Şinasi, onunla kurmuş olduğu sıkı dostluğu daha sonra İstanbul, Paris, tekrar İstanbul ve Ankara'da olmak üzere elli yıldan daha uzun bir süre devam ettirir. Yarım asrı aşan bu dostluğun canlı hatıraları arasına birkaç mektupla, büyük şairin sohbetleri sırasında tuttuğu manzum nükte ve bir kısım lâtifeleri de ilave eden yazar, onun 65. doğum günü dolayısıyla yayımladığı bir yazısını da kitabına dahil eder.

Yahya Kemal'in Paris'te, birçok arkadaşından farklı şekilde çoğu zaman Quartier Latin çevresinde geçen hayatı, burada Jean Moreas ile tanışması; orada özellikle Albert Sorel'in üniversitedeki derslerinden belli bir tarih şuuru kazanması, genç bir şair olarak İstanbul'a dönünce çevresinde oluşan kültür ve sanat halkası üzerinde de durulan eserde, onda daha Paris'te başlayan az, fakat özlü yazmanın sırlarından da söz edilmektedir.

Adeta bir kuyumcu titizliğiyle yıllarca uğraşarak yazabildiği şiiirlerini, rubailerini ve Hayyam'dan tercüme ettiği rubailerıyla makalelerini kitap haline getirme hazırlığı içindeyken hayata gözlerini kapayan Yahya Kemal, Abdülhak Şinasi'ye göre, hayatının meyvesini tatma mutluluğuna kavuşmamıştır.

Kitap boyunca Abdülhak Şinasi'nin, Yahya Kemal'in edebiyat tarihimiz açısından son derece kıymetli olan ve bilinmeyen ilginç bazı yanlarını ele alırken, ciddi birtakım gözlem ve eleştiriden çok, tamamen dostluk duygusuyla hareket ettiği dikkatimizi çeker.

Biyografilerin üçüncüsü olana *Ahmet Haşim* ise, Abdülhak Şinasi'nin büyük ölçüde Ahmet Haşim ile otuz yıla yaklaşan dostluklarını aksettirmesi ve bu konuda yapılan başka incelemelerde yer almayan gözlemlerle karşımıza farklı bir Ahmet Haşim portresi çizmesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

Kendisiyle kurulan dostluğu uzun süre devam ettirmenin oldukça zor olduğu Ahmet Haşim'le Abdülhak Şinasi'nin Galatasaray Sultanîsi'nde başlayan arkadaşlıkları, Yahya Kemal'le olduğu gibi, şairin ölümüne kadar devam eder. Bu uzun müddet içinde Ahmet Haşim'in sanatçı kişiliğiyle olduğu kadar zevkleri, birtakım alışkanlıkları, fiziki ve ruhi özellikleriyle de ilgilenmekten geri durmayan Abdülhak Şinasi, yeri geldikçe onun bütün hususiyetlerini söz konusu eder. Eserin son kısmına eklenen oldukça ilginç beş mektup ise, kitabı değerini bir kat daha arttırmaktadır.

Abdülhak Şinasi'nin gençlik yıllarından başlayarak yıllarca süren bir dikkatle okuduğu şiiirler arasında beğendiği aşk ve sevda üzerine yazılmış mısra ve beyitlerden meydana gelen *Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde* adını taşıyan antolojisinde seçilen örnekler, onun zevk anlayışına göre bir sıra takip eder. "Hüsn

ü Ân”, “Hevâ vü Heves”, “Aşk u Garam”, “Kâm u Vuslat” gibi bazı bölümlere ayrılan bu küçük hacimli eser, bir yandan divan ve Tanzimat sonrası şairlerinin aşka yaklaşımlarını sergilerken, bir yandan da bir kısım şairlerin divanlarına adım atmak için bir kapı açar.

Kitabın başında yer alan kısa değerlendirmesinde divan şiirini edebiyatımızın “Has bahçesi” olarak niteleyen Abdülhak Şinasi, divan şairlerinin de dikkat ve itina ile okunmak istendiğini; bu şairlerin, beşerî ve dünyevî duygularla birlikte aşk ve sevdâyı da derinden derine hissettiklerini belirterek, onların “hayatın gündelik icaplarının değil, bütün zamanlara ait beşerî hislerin ve aşkların kâtipleri” olduğunu; beyit ve mısralarının da “bire darbimesel gibi nesilden nesle geçerek” yaşayacağını belirtir.

Abdülhak Şinasi'nin *Geçmiş Zaman Fıkraları* adlı diğer eserinde bir araya getirdiği fıkraları da “Evvel Zaman İçinde”, “Sultan Hamid Zamanları” ve “Meşrutiyet Zamanları” gibi bölümlere ayrılmıştır. Tarih itibarıyla III. Selim devrinden başlayarak II. Meşrutiyet'e kadar uzanan bir döneme ait fıkraların yer aldığı bu eserde, yer yer yazarın şahsî hatıralarıyla zenginleşen yüzden fazla fıkra bulunmaktadır. Eserine aldığı örneklerle başlangıçta önceki âlemin, daha sonra yaşadığı devrin portresini çizen yazar, bir taraftan da geçmiş zamanlarda yaşanan hayatın ahengini ve tadını duyurmaya çalışır.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın, büyük ölçüde geçmiş zamanla ilgili duygu, düşünce ve olayların nakledilmesine önem verdiği roman, hatıra ve biyografilerinde kullandığı dil ve üslûbun, klasik nesir cümlesinden çok şiir diline daha yakın olduğu, onun derhal dikkati çeken başlıca özelliğidir. Günlük konuşma dilinden çok farklı olan ve daha ziyade tasvire dayanan süslü üslûbuyla o, gerçekçi temayüllerin hakim olduğu bir Cumhuriyet devri yazarından ziyade, bir eski zaman adamının sohbet üslûbunu hatırlatmaktadır. Cümleleri üzerinde bir kuyumcu titizliğiyle çalışan ve bu özelliğiyle devrinin bir üslûp virtüözü olarak kabul edilen Abdülhak Şinasi'yi yakından tanıyanlar, bir kısım Fransız ve Latin kökenli yazarların ona en güzel, fakat en çileli hediye olan bu sanatkârane üslûbu elde edebilmesi için bir cümle üzerinde bazen günlerce meşgul olduğunu naklederler.

Sanatı ve sanatkârane duyarlılığı zaman zaman asaletleştirmek suretiyle bir nevi tabu haline getirmeye çalışan Abdülhak Şinasi, bir kısım eserlerinde, dinin verdiği teselli ve imanı, kendisinin sanatta bulduğunu da itiraf etmekten geri durmaz.

Yenileşme dönemi Türk edebiyatı içinde Abdülhak Şinasi Hisar'ı, ülkemizde özellikle XIX. yüzyıldan itibaren dikkati çekecek şekilde görülmeye başlayan sığ gerçekçilik ve materyalizm gibi kaynağı dışarıda bulunan bazı cereyanlara karşı, insan ruhuna, geçmişin hatıralarına, özellikle tarihe, toplumumuzun millî ve manevî değerlerine ön planda yer veren bir grup yazar arasında ele alıp değerlendirmenin daha isabetli olacağı kanaatindeyim.

Abdülhak Şinasi'nin hayattayken kitap halinde yayımlanan on bir eseri dışında gazete ve dergi sayfalarında kalmış yazılarının bir kısmı *Kitaplar ve Muharrirler* genel başlığı altında I) *Mütareke Dönemi Edebiyatı* (2008), II) *Edebiyat Üzerine Makaleler 1928-1936* (2009), III) *Romana Dair Bazı Hakikatler 1943-1963* (2009), IV) *Türk Müzeciliği* (2010) isimleriyle Necmettin Turinay tarafından dört cilt halinde yayımlanmış olup geri kalanların da peyderpey kitaplaşacağı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Akün, Ömer Faruk, "Boğaziçi Mehtapları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. VI, İstanbul, 1992, s. 262-265.
- Akün, Ömer Faruk, "Fahim Bey ve Biz", *DİA*, c. XII, İstanbul, 1995, s. 74-78.
- Alangu, Tahir, "Fahim Bey ve Biz", *100 Ünlü Türk Eseri*, c. II, İstanbul, 1974, s. 1242-1253;
- Aras, Veli, "Hisar, Abdülhak Şinasi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul, 1981, s. 244-246.
- Baydar, Mustafa, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, İstanbul, 1960, s. 95-98.
- Belge, Murat, "Fahim Bey ve Biz", *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul, 1994, s. 315-322.
- Cevdet Kudret, *Edebiyatımızda Hikâye ve Roman*, c. II, Ankara, 1970, s. 380-390.
- Forster, E. M., *Roman Sanatı*, çev. Ünal Aytür, İstanbul, 1982.
- Gökdoğan, Şafak Güneş, *Abdülhak Şinasi Hisar'ın İstanbul'u*, İstanbul, 2008.
- İleri, Selim, "Hisar, Abdülhak Şinasi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul, 1994, s. 78-79.
- Kaplan, Mehmet, "Geçmiş Zaman Köşkleri", "Fahim Bey ve Biz", *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul, 1978, s. 161-166.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Ankara, 1969, s. 297-319.
- Mardin, Şerif, *Makaleler 4: Türk Modernleşmesi*, İstanbul, 1991, s. 23-81.
- Mutluay, Rauf, *50 Yılın Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1973, s. 584-585.
- Naci, Fethi, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, İstanbul, 1981, s. 28-55.
- Oğuzertem, Süha, "Modern Edebiyat ve Abdülhak Şinasi Hisar'ın Sözlü Yazı Serüveni", *Defter*, 1992, sy. 18, s. 114-127.
- Oktay, Ahmet, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı 1923-1950*, Ankara, 1993, s. 805-831.
- Tağızâde Karaca, Nesrin, *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Eserlerinde Geçmiş Zaman ve İstanbul*, Ankara, 1998.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, "Fahim Bey ve Biz", "Boğaziçi Mehtapları", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Zeynep Kerman (haz.), İstanbul, 1969, s. 441-447.
- Toros, Taha, *Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre*, İstanbul, 1998, s. 151-168.
- Turinay, Necmettin, *Abdülhak Şinasi Hisar*, İstanbul, 1988.

- Uçman, Abdullah, "Abdülhak Şinasi Hisar", *Türk Dili*, Mayıs 1988, sy. 437, s. 281-289.
- Uçman, Abdullah, "*Fahim Bey ve Biz*'i Yeniden Okurken", *Türk Yurdu*, Mayıs-Haziran 2000, sy. 153-154, s. 278-280.
- Uysal, Sermet Sami, *Abdülhak Şinasi Hisar (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, İstanbul, 1961.

Geçmiş Zaman Peşinde Bir İstanbul Âşığı: Abdülhak Şinasi Hisar (1888-1963)

Abdullah UÇMAN

Özet

Çocukluğu ve gençlik yılları XIX. yüzyılın sonlarında Boğaziçi yalılarıyla Çamlıca'daki eski zaman köşklerinde geçen Abdülhak Şinasi Hisar, edebiyatımızda daha çok İstanbul'un mâzide kalan tarihî ve tabii güzelliklerini anlattığı eserleriyle tanınmıştır. Asırlar içinde meydana getirilen Boğaziçi medeniyeti konusuna ilk defa dikkati çeken Abdülhak Şinasi Hisar, başta *Fahim Bey ve Biz* olmak üzere, diğer romanlarıyla da Türk edebiyatı tarihinde adından söz ettiren dikkate değer bir yazardır.

Anahtar Kelimeler: Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaziçi medeniyeti, Mâzi hayranlığı, Geçmiş zaman özlemi, Eski zaman köşkleri, Boğaziçi yalıları

An Istanbul Lover Searching for History: Abdülhak Şinasi Hisar (1888-1963)

Abdullah UÇMAN

Abstract

Abdülhak Şinasi, who spent his childhood at the end of the 19th century inside the riverside mansions of the Bosphorus and the stately manors in Çamlıca, is best known for his works that depict the history and the natural beauty of Istanbul. Abdülhak Şinasi Hisar, who was the first to bring our attention to the existence of the Bosphorus civilization that had developed through the centuries, is an author who is certainly worth mentioning when examining Turkish literature; included among his best-known works is *Fahim Bey ve Biz*.

Keywords: Abdülhak Şinasi Hisar, Bosphorus civilization, Nostalgia, Old pavilions, Bosphorus mansions